

Tartu Ülikool
Psühholoogia Instituut

Kristin Pent

**KIUSAMISKÄITUMISE JA PROSOTSIAALSETE OSKUSTE SEOSSED
SOTSIAALSE STAATUSE JA TAJUTUD POPULAARSUSEGA 5.-6. KLASSI
POISTEL JA TÜDRUKUTEL**

Magistritöö

Juhendaja: Kristiina Tropp

Läbiv pealkiri: kiusamine ja sotsiaalne staatus

Tartu 2013

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärgiks oli uurida, millised seosed on otsese kiusamise, kaudse kiusamise, küberkiusamise, prosotsiaalsete oskuste ning sotsiaalse eelistuse, sotsiaalse mõjukuse ja tajutud populaarsuse vahel ning kas nendes seostes on erinevusi poiste ja tüdrukute puhul. Uurimus viidi läbi 5.-6. klassides, kus kaaslaste nominatsiooni meetodiga koguti andmeid 292 õpilase kohta, neist 134 (46%) olid poisid ja 158 (54%) tüdrukud. Tulemustest selgus, et tüdrukud said poistest enam nominatsioone prosotsiaalsete oskuste ja sotsiaalse eelistuse osas, poisse nimetati enam kui tüdrukuid otsese kiusamise puhul. Samuti leiti, et prosotsiaalsed oskused olid positiivselt seotud sotsiaalse eelistusega ning kõik kiusamise liigid olid positiivselt seotud tajutud populaarsusega nii poiste kui tüdrukute puhul.

Märksõnad: otsene kiusamine, kaudne kiusamine, küberkiusamine, prosotsiaalsed oskused, sotsiaalne eelistus, sotsiaalne mõjukus, tajutud populaarsus

ABSTRACT

THE ASSOCIATION BETWEEN BULLYING, PROSOCIAL SKILLS, SOCIAL STATUS AND PERCEIVED POPULARITY AMONG BOYS AND GIRLS IN GRADE 5-6

The aim of the current study was to examine the association between direct bullying, indirect bullying, cyberbullying, prosocial skills, social preference, social impact and perceived popularity and if there are gender differences in the association. The study was conducted in grades 5-6 using peer nomination procedure, data was collected for 292 students - 134 (46%) boys and 158 (54%) girls. Results indicated that compared to boys, girls were more often nominated for prosocial skills and social preference, but boys were more often nominated for direct bullying. Also, prosocial skills were positively associated with social preference and all types of bullying were positively associated with perceived popularity among boys and girls.

Keywords: direct bullying, indirect bullying, cyber bullying, prosocial skills, social preference, social impact, perceived popularity

Koolikiusamine on aina enam levinud probleem nii maailmas laiemalt kui ka Eestis. Kuntsche jt (2006) poolt läbi viidud kaheksat riiki hõlmanud uurimuses, kus Eestist oli kaasatud ligi 4000 õpilast vanuses 11-15 aastat, ütlesid 43,4% vastanutest, et on viimaste kuude jooksul vähemalt korra kaasõpilast kutsunud solvava nimega, 17,4% on levitanud kuulujutte ning 28,1% on kaasõpilast lükanud või tõuganud. Ülejäänud seitsme riigiga võrreldes olid Eestis need näitajad kõrgeimad. Maailma Terviseorganisatsiooni poolt 2009/2010 aastal läbi viidud ja 2012. aastal avaldatud mahukas uurimuses (toimetanud Currie jt) leiti, et 11-aastastest tüdrukutest 22% ja poistest 27% vastasid, et neid on koolis viimase paari kuu jooksul kiusatud, 13-aastaste puhul märkisid enda kiusamist 17% tüdrukutest ja 24% poistest, 15-aastaste puhul 9% tüdrukutest ja 10% poistest.

Kiusamine on agressiivse käitumise üks alaliik, mida defineeritakse kui isiku või grupi korduvat tahtlikku agressiivset käitumist ohvri suhtes, kes ei saa ennast kergesti kaitsta. Kiusamist iseloomustab see, et tegemist on korduva rünnakuga pika perioodi jooksul, see tegevus on tahtlik ja teeb ohvrile kahju füüsiliselt või vaimselt ning kiusaja ja ohvri võimusuhetes eksisteerib tasakaalutus (Olweus, 1993). Agressiivsest käitumisest laiemalt eristavadki kiusamist just tegevuse korduvus ja see, et ohver on kiusajast tugevamal positsioonil. Erinevates töödes räägivad osad uurijad kiusamisest ja selle erinevatest vormidest, teised agressiivsusest ja selle vormidest, tihti on need mõisted sisuliselt suures osas kattuvad. Antud töös otsustati kasutada kiusamise mõistet, sest see peegeldab täpsemalt nähtuse eripära.

Üks levinud viis kiusamise liigitamiseks on vastavalt sellele, kas see toimub otseses interaktsioonis, kus ohver teab, kes kiusaja on, või kaudselt, mille puhul kasutatakse tihti ka kolmandaid osapooli, nii et ohver ei pruugi kiusaja isikut teada (Dooley, Pyżalski, & Cross, 2009). Otsene kiusamine (*direct bullying*) hõlmab nii verbaalset solvamist, solvavate nimede panemist kui ka löömist ja tõukamist (Waasdorp, Baker, Paskewich, & Leff, 2013). Kaudne kiusamine (*indirect bullying*) on varjatud sotsiaalne manipulatsioon, mis aitab kiusajal jääda märkamatuks ja pääseda kättemaksust ning võib hõlmata kaaslaste kõrvale jätmist konkreetsest grupist või tegevusest, kuulujuttude levitamist või kellegi veenmist, et tema ohvrit kahjustaks (Crick & Nelson, 2002; Archer & Coyne, 2005). Mõned uurijad räägivad otsese ja kaudse kiusamise asemel avalikust (*overt*) ja varjatud (*covert*) kiusamisest. Erinevates uurimustöodes on leitud, et kaudset kiusamist esineb enam tüdrukute hulgas, samas kui otsene kiusamine on omasem poistele (Sutton, Smith, & Swettenham, 1999; Waasdorp jt, 2013; Salmivalli, Kaukiainen, & Lagerspetz, 2000).

Bjorkqvist, Lagerspetz, & Kaukiainen (1992) nimetavad kolm agressiivse käitumise liiki: füüsiline agressioon, näiteks löömine ja lükkamine; verbaalne agressioon, näiteks karjumine ja nimede panemine ning sotsiaalne agressioon, näiteks grupist eemale tõrjumine ja kuulujuttude levitamine. Sotsiaalsel agressioonil on defineeritud ka grupi heakskiiduga manipuleerimise ja teiste sotsiaalse staatuse kahjustamisena (Galen & Underwood, 1997).

Seoses elektrooniliste suhtlusvahendite ja interneti levikuga on aina enam tähelepanu pöörama hakatud ühele uemale kiusamise liigile – küberkiusamisele (*cyber bullying*). Küberkiusamist on defineeritud kui isiku või grupi korduvat tahtlikku agressiivset käitumist/tegevust kasutades elektroonilisi suhtlusvahendeid olukorras, kus ohver ei saa ennast kergesti kaitsta (Smith jt, 2008) ning tahtliku kahju tekitamist teistele kasutades interneti või muid tehnoloogiaid (Patchin & Hinduja, 2006). Küberkiusamist on nimetatud ka elektrooniliseks kiusamiseks (*electronic bullying*), sest see hõlmab kiusamist, mis toimub e-maili teel, interneti jututubades ja suhtlusprogrammides, veebilehtedel või kasutades digitaalseid sõnumeid või pilte, mis saadetakse mobiiltelefoniga (Kowalski & Limber, 2007).

Algselt peeti küberkiusamist põhimõtteliselt kaudseks kiusamiseks, mis toimub elektroonilisel teel (Li, 2007). Uurimused on aga näidanud, et elektrooniline keskkond annab kiusajale tunde anonüümsusest, mis paneb teda ütleva ja tegema asju, mida ta väljaspool seda keskkonda ei teeks (Law, Shapka, Hymel, Olson, & Waterhouse, 2012). Küberkiusamist ja traditsioonilisemaid kiusamise vorme ühendab võimusuhte tasakaalutus, kuid see, millest kiusaja suurem võim tuleneb, on traditsioonilise kiusamise ja küberkiusamise puhul erinev – kui esimese puhul võib kiusaja võim seisneda näiteks selles, et ta on ohvril füüsiliselt tugevam, sotsiaalselt kompetentsem või populaarsem, siis kübermaailmas tuleneb võim tihti kiusaja suuremast asjatundlikkusest. See tähendab, et kiusaja oskused kübermaailmas orienteeruda ja rakendada tehnoloogiat teiste kiusamiseks annavad talle ohvril rohkem võimu (Patchin & Hinduja, 2006). Küberkiusamist eristab tavapärasest kiusamisest veel see, et tulenevalt interneti eripärast, on seal toimunud intsidente võimalik hiljem uuesti lugeda ja vaadata nii kiusaja, ohvrite kui ka mõnel juhul paljude teiste poolt – seega võib tavaelus toimunud üks intsident ohvri jaoks küberkeskkonnas palju suuremat mõju omada (Walther, 2007).

Eestis on küberkiusamist Tartu koolide näitel uurinud Naruskov (2009), kes leidis, et valimisse kuulunud 196st õpilasest olid küberkiusajad 41 õpilast (21%) ja küberkiusamise ohvrid 68 õpilast (35%). Kõige levinumad küberkiusamise vahendid olid nii ohvrite kui ka kiusajate sõnul MSN ja suhtlusportaalid, viimaste seast kerkisid esile orkut ja rate.ee. EU Kids Online poolt 2011 aasta lõpus avaldatud uuringust, millega uuriti 9-16 aastaseid

internetikasutajaid 25 Euroopa riigis (kokku intervjueriti juhuvalimi alusel 25 142 last) selgus, et Eesti on esikohal nii klassiruumis toimuva kiusamise kui ka küberkiusamise osas, vastavalt on seda kogenud 43% ja 14% küsitletud lastest (Livingstone, Haddon, Görzig, & Ólafsson, 2010)

Kiusamine, olenemata selle liigist, toimub alati sotsiaalses interaktsioonis ning seetõttu on paljud teemaga tegelevad uurijad keskendunud kiusamise ja sotsiaalsete oskuste seoste uurimisele. Cricki ja Dodge'i (1994) sotsiaalse informatsiooni töötamise mudelit on kasutatud laste sotsiaalse käitumise, sh agressiooni seletamiseks. Autorid toovad oma mudelis välja 6 sammu sotsiaalsele stiimulile reageerimisel: 1) sotsiaalse vihje vastuvõtmine 2) vihje tõlgendamine 3) eesmärgi valimine 4) varasemate kogemuste põhjal vastuse leidmine või uue olukorra korral selle konstrueerimine 5) reaktsioonide hindamine ja otsus vastuse (käitumise) osas 6) valitud käitumise elluviimine. Agressiivne käitumine, sh kiusamine on selle mudeli järgi tagajärjeks, sest ühes nendest staadiumitest tehakse tõlgendamise viga, kõige rohkem huvi pakuvad selles kontekstis vihje tõlgendamine ja otsus vastuse osas.

Sutton, Smith, & Swettenham (1999) on aga näidanud, et oskused, mida on vaja kiusamiseks, on suurel määral seotud oskusega teisi mõista ja neid mõjutada. Eriti olulised on kiusaja sotsiaalsed oskused kaudse kiusamise korral, näiteks kellegi sotsiaalsest grupist kõrvalejätmine eeldab initsiaatori poolset arusaamist sellest, kes kaaslastest oleksid valmis ohvrit ignoreerima ja millist seletust sellisele kõrvalejätmisele kaaslased aktsepteeriksid. Prosotsiaalsetest lastest (neist, kes oma sotsiaalsed oskusi teiste heaks rakendavad) eristab kiusajaid aga vähene empaatiavõime ja oskus hinnata oma tegude emotsionaalset mõju teistele. Björkqvist, Österman, Lagerspetz, & Kaukiainen (1999) järgi võibki sotsiaalseid oskuseid käsitleda kui neutraalset vahendit, mida saab kasutada nii prosotsiaalsetel kui ka antisotsiaalsetel eesmärkidel.

Selleks, et iseloomustada isiku positsiooni kaaslaste hulgas, kasutatakse sotsiaalse staatuse (*social status*) mõistet. Üks levinud viis sotsiaalse staatuse mõõtmiseks on sotsiomeetria (*sociometry*), mis on tehnika mõõtmaks indiviidide vahelisi suhteid grupis, sealhulgas seda, mil määral on indiviid grupis aktsepteeritud (Lucius & Kuhnert, 1997), selle tõttu räägitakse tihti ka sotsiomeetrilisest staatusest (*sociometric status*) ehk sellest, kuidas teised grupi liikmed indiviidi tajuvad (Hymel, Closson, Caravita & Vaillancourt, 2011).

Coie, Dodge, & Coppotelli (1982) järgi koosneb sotsiomeetriline staatus kahest aspektist: sotsiaalsest eelistusest (*social preference*) ja sotsiaalsest mõjukusest (*social impact*). Esimene neist näitab, kuivõrd isik kaaslastele meeldib, kaaslaste nominatsiooni meetodit kasutades on see nominatsioonide „meeldib kõige rohkem“ ja „meeldib kõige vähem“ vahe.

Sotsiaalne mõjukus seevastu on nominatsioonide „meeldib kõige rohkem“ ja „meeldib kõige vähem“ summa. Sotsiaalse eelistuse ja mõjukuse järgi jagasid Coie jt (1982) hinnatavad viide sotsiaalse staatuse gruppi: 1) populaarsed – kõrge sotsiaalse eelistuse ja sotsiaalse mõjukusega 2) keskmised – keskmise sotsiaalse eelistuse ja mõjukusega 3) tähelepanuta jäetud – madala sotsiaalse eelistuse ja mõjukusega 4) hüljatud – madala sotsiaalse eelistuse ja kõrge sotsiaalse mõjuga 5) vastuolulised – erineva sotsiaalse eelistusega ja kõrge sotsiaalse mõjukusega. Coie jt (1982) leidsid, et populaarseid lapsi hinnati teiste poolt prosotsiaalseteks; vastupidi hüljatud lapsi iseloomustati agressiivsetena; vastuolulisi lapsi, kes osadele kaaslastest väga meeldisid ja osadele ei meeldinud, hinnati nii agressiivsetena (nagu hüljatuidki) kui ka sotsiaalsete liidritena (sarnaselt populaarsetele lastele).

Warden ja Mackinnon (2003), kes uurisid prosotsiaalsuse, kiusamise ja sotsiaalse staatuse seoseid, leidsid, et enam hinnati prosotsiaalseteks tüdrukuid, samal ajal kui kiusajad ja kiusamise ohvrid olid pigem poisid. Samas uurimuses leidsid autorid veel, et prosotsiaalsed lapsed olid sotsiomeetrilise staatuse poolest populaarsed, samal ajal kui kiusajad ja ohvrid olid hüljatud. Samas tõdevad autorid, et kooli kontekstis ei ole prosotsiaalne käitumine alati kaaslaste poolt väärtustatud ja lapsed, kes käituvad prosotsiaalselt (jagavad, aitavad jne) ei pruugi olla kaaslaste hulgas populaarsed (Warden & Mackinnon, 2003).

Peeters, Cillessen, & Scholte (2010) leidsid, et kiusajate sotsiaalne intelligentsus ja staatus olid väga varieeruvad. Nii poiste kui tüdrukute hulgas oli nii sotsiaalselt intelligentseid ja populaarseid kui ka vähem sotsiaalselt intelligentseid ja mitte populaarseid kiusajaid. Kõrge sotsiaalne staatus esines koos kõrge sotsiaalse intelligentsuse ja kaudse kiusamise kasutamisega. Sellised populaarsed ja sotsiaalselt intelligentset kiusajad kasutasid ära oma sotsiaalseid oskusi ja head positsiooni grupis, et veenda teisi ohvrit ignoreerima ja kindlustada enda mõjuvõimu. Samuti eristusid antud uurimuses kolm kiusajate gruppi: populaarsed ja sotsiaalselt intelligentset, populaarne *moderate* grupp ning ebapopulaarsed ja vähem sotsiaalselt intelligentset. Ka Kaukiainen jt (1999) leidsid, et kiusamise liikidest oli kaudne kiusamine positiivselt seotud sotsiaalse intelligentsusega, samas kui otsese kiusamise puhul seos puudus.

Lisaks sotsiaalsele eelistusele ja sotsiaalsele mõjukusele iseloomustab sotsiaalset staatust ka tajutud populaarsus (*perceived popularity*) (Hymel jt, 2011). Kasutades kaaslaste nominatsiooni meetodit, mõõdetakse tajutud populaarsust paludes nimetada kaaslast, kes on populaarsed, mitte kes vastajale meeldivad või ei meeldi. Seega mõõdetakse populaarsuse reputatsiooni, samal ajal kui sotsiaalne eelistus näitab, kuivõrd kaaslastele meelditakse (Waasdorp jt, 2013). Tajutud populaarsust on nimetatud ka populaarsuseks konsensuse alusel

(*consensual popularity*) (Bruyn & Cillessen, 2006). See tähendab, et kaaslased peavad konsensuse alusel inimest populaarseks, kuigi individuaalselt võib nende isiklik meeldivus tajutud populaarsest kaaslasest laialt varieeruda. Tajutud populaarsus ja sotsiaalne eelistus ei ole omavahel väga tugevas korrelatsioonis; need, kes on tajutud populaarsetena, ei ole alati sotsiaalselt eelistatud (Mayeux, Sandstrom, & Cillessen, 2008; Cillessen & Mayeux, 2004).

Kuigi nii sotsiaalset eelistust kui ka tajutud populaarsust on seostatud prosotsiaalse käitumisega, on leitud tajutud populaarsuse seoseid domineerimise ja agressiivse käitumisega nii otseses kui kaudses vormis (Caravita, Di Blasio, & Salmivalli, 2008; Cillessen & Mayeux, 2004; Rose, Swenson, & Waller, 2004; Cillessen & Rose, 2005). Rodkini, Farmeri, Pearli ja Van Ackeri (2000) uurimuses eristus kaaslaste poolt populaarsena tajutud poiste seas kaks alamgruppi, kes erinesid nii käitumise kui ka akadeemilise edukuse poolest: esimene grupp olid õpihimulised, meeldivad ja prosotsiaalsed, teine grupp atleetlikud, keskmise õppeedukusega ja teiste suhtes mitte prosotsiaalsed. Bruyn & Cillessen (2006) uurisid varateismeliste stereotüüpilisi kirjeldusi tajutud populaarsetest kaaslastest ja nende uurimuses jagunesid kaaslased samuti kaheks: uurijad nimetasid neid grupe populistlikult (*populistic*) populaarseteks – populaarsed, kuid mitte tingimata meeldivad ja prosotsiaalselt populaarseteks – populaarsed ja meeldivad ning aktsepteeritud. Esimesi iseloomustas antisotsiaalne käitumine, agressiivsus, ülbus, halvemad hinded, kuid ka mõjuvõimsus liidritena. Teist gruppi iseloomustasid abivalmidus, prosotsiaalne käitumine ja nad olid akadeemiliselt rohkem kaasatud. Hoolimata esimese grupi antisotsiaalsest käitumisest, ei vähendanud see nende sõprussuhete arvu. Cillessen & Mayeux (2004) ja Rose jt (2004) leidsid oma longituuduurimustes, et kaudne agressiivsus oli tugevamalt seotud hilisema tajutud populaarsusega kui otsene agressiivsus.

Agressiivsuse vormide ja sotsiaalse staatuse seostes on leitud ka soolisi erinevusi. Cillessen ja Rose (2005) leidsid, et kaudne agressiivsus oli positiivselt seotud tajutud populaarsusega nii poiste kui tüdrukute puhul, aga seos oli palju tugevam tüdrukute puhul. Crick (1995) leidis, et kaudselt agressiivsed ja samas populaarsetena tajutud poisid olid kaaslaste jaoks vähem meeldivad, samal ajal kui seda seost ei esinenud tüdrukute puhul. Tulemust võiks seletada see, et kaudne agressiivsus ei ole poiste puhul soorollile omane ja kõrgemalt hinnatakse neid, kes käituvad soorollile vastavalt.

Kiusamise erinevate liikide, prosotsiaalsete oskuste ja sotsiaalse staatuse näitajate seoseid on maailmas uuritud võrdlemisi palju, kuid Eestis sellise fookusega uurimusi autori andmetel läbi viidud ei ole. Samuti on paljudes siiani avaldatud töödes sotsiaalset staatust

seostatud kaudse ja otsese kiusamisega, kuid vähem on otsitud seoseid kiusamise uuema liigi, küberkiusamisega.

Antud uurimustöö eesmärk oli selgitada, kuidas on omavahel seotud erinevad kiusamise liigid, prosotsiaalne käitumine ning sotsiaalne eelistus, sotsiaalne mõjukus ja tajutud populaarsus ning kas nendes seostes on erinevusi poiste ja tüdrukute vahel.

Eesmärgi saavutamiseks otsiti vastuseid kahele uurimisküsimusele ning kontrolliti järgmisi hüpoteese:

- 1) Millised on soolised erinevused kaaslaste poolt nimetatud kiusamiskäitumiste esinemissagedustes?

Hüpotees 1: Kaaslased nimetavad kaudset kiusamist iseloomustava käitumise puhul tüdrukuid enam kui poisse.

Hüpotees 2: Kaaslased nimetavad otsest kiusamist iseloomustava käitumise puhul poisse enam kui tüdrukuid.

Need hüpoteesid on püstitatud tuginedes Sutton'i jt (1999), Waasdorp'i jt (2013) ning Salmivalli jt (2000) uurimistulemustele, mis on näidanud, et kaudne kiusamine on enam levinud tüdrukute hulgas, samas kui otsese kiusamise kasutamine on omasem poistele.

- 2) Millised on seosed kaaslaste poolt hinnatud kiusamiskäitumiste, prosotsiaalse käitumise ning sotsiomeetrilise staatuse näitajate ja tajutud populaarsuse vahel?

Hüpotees 3: Need lapsed, keda kaaslased nimetavad prosotsiaalsete oskuste puhul, on kaaslaste poolt sotsiaalselt eelistatumad.

Hüpotees tugineb Warden'i & Mackinnon'i (2003) ja Coie jt (1982) uurimistulemustele, milles leiti, et prosotsiaalne käitumine on positiivselt seotud sotsiaalse eelistusega.

Hüpotees 4: Need lapsed, keda kaaslased nimetavad nii otsese kui kaudse kiusamiskäitumiste puhul, on kaaslaste poolt tajutud populaarsematena, kui need, keda ei nimetata.

Hüpotees tugineb Caravita jt (2008) Cillessen'i & Mayeux'i (2004) ning Cillessen'i & Rose'i (2005) uurimistulemustele, mille järgi on nii kaudne kui otsene kiusamine positiivselt seotud tajutud populaarsusega.

MEETOD

Valim

Küsitlus viidi läbi ajavahemikul detsember 2011 – veebruar 2012 Tallinna koolide 5.-6. klassides, kokku 10 klassis. Koolid valiti juhuslikult Tallinna Haridusameti kodulehel esitatud koolide nimekirjast (<http://www.haridus.ee/lisad/asutused/?t=k>) põhimõttel, et uurimuses oleks esindatud erineva suurusega koole. Küsimustikule vastas kokku 225 õpilast, neist 100 (44%) olid poisid ja 125 (56%) olid tüdrukud, selle tulemusena saadi andmeid 292 õpilase kohta, neist 134 (46%) olid poisid ja 158 (54%) tüdrukud.

Uurimismeetod

Uurimismeetodina kasutati kaaslaste nominatsiooni (*peer nomination*) meetodit, mis seisneb selles, et uuritavasse gruppi kuuluvatel inimestel palutakse etteantud kriteeriumite järgi nimetada kaaslast. Erinevate gruppi kuuluvate isikute nominatsioonid koondatakse ja saadakse iga inimese kohta teada, milline proportsioon või protsent kaaslastest teda konkreetse küsimuse puhul nimetasid. Kaaslaste nominatsiooni meetod on enim kasutatud meetod uurimaks kaaslaste sotsiaalseid suhteid (Leff, Freedman, MacEvoy, & Power, 2011) ning seda kasutatakse mitmete konstruktiivsete uurimiseks, sh agressiooni erinevad aspektid ja sotsiaalne staatus (Card, Hodges, Little, & Hawley, 2005). Antud töös kasutati limiteeritud nominatsioonide varianti, mis seisneb selles, et iga küsimuse puhul on piirang kui palju nimesid võib nimetada (Terry, 2000). Antud töös oli lubatud kirjutada kuni 10 nime, seega oli olenemata piirangust võimalus võrdlemisi paljusid kaaslaste nimetada. Mõnikord antakse vastamise lihtsustamiseks meeldetuletuseks nimekiri kõigi klassikaaslaste nimedega, kuid antud uurimuses seda ei tehtud, sest on leitud, et sellega kaasneb risk, et enam valitakse neid, kes on nimekirja alguses olenemata küsimuse sisust (Poulin & Dishion, 2008).

Mõõtevahendina kasutati töö autori poolt antud uurimuse tarbeks koostatud küsimustikku (vt Lisa 1), mis koosnes taustaandmete osast (vastajatel tuli märkida oma nimi, sugu, kool ja klass), erinevaid kiusamise liike ja prosotsiaalseid oskusi iseloomustavatest käitumise kirjeldustest ning sotsiaalset staatust mõõtvatest küsimustest.

Uuritavad konstruktid ja nende kohta esitatud küsimused olid järgmised:

- 1) Prosotsiaalsed oskused: „*Kes algatavad põnevaid tegevusi ja kutsuvad teisi ka?*“, „*Kes aitavad teisi ja pakuvad ise abi, kui näevad, et seda vajatakse?*“, „*Kes küsivad teiste käest abi, kui nad seda vajavad?*“, „*Kes saavad teistega hästi läbi?*“, „*Kes jagavad lahkelt oma asju (mänguasju, koolitarbeid jms) teistega?*“, „*Kes jäävad rahulikuks, isegi kui nad ei saa seda, mida nad tahavad?*“. Küsimused valiti tuginedes Caldarella & Merrelli (1997) sotsiaalsete oskuste taksonoomiale.
- 2) Küberkiusamine: „*Kes saadavad teistele solvavaid või ähvardavaid SMS-e?*“, „*Kes kirjutavad teistele solvavaid või ähvardavaid kommentaare suhtlusportaalides (näiteks Rate, Orkut, Facebook)?*“, „*Kes kirjutavad teistele solvavaid või ähvardavaid asju MSN-is või Skypes?*“, „*Kes saadavad teistele solvavaid või ähvardavaid e-maile?*“, „*Kes panevad vastu teiste tahtmist nendest internetti pilte või videosid?*“, „*Kes ütlevad teistele solvavaid või ähvardavaid asju interneti jututubades?*“ Need küsimused valiti, et saada infot erinevate küberkiusamise vormide kohta, tuginedes Patchin'i ja Hinduja (2010) ja Smith'i jt (2008) töödele. Eestis on sarnaseid kategooriaid oma magistritöös kasutanud ka Naruskov (2009).
- 3) Kaudne kiusamine: „*Kes räägivad teistest nende selja taga halvasti?*“, „*Kes levitavad teistest kuulujutte?*“. Need tegevused on ühed levinutest kaudse kiusamise viisidest eelteismeliste hulgas (Archer & Coyne, 2005).
- 4) Otsene kiusamine: „*Kes võtavad teistelt asju ära?*“, „*Kes ähvardavad teistele haiget teha või nende asju ära võtta?*“, „*Kes löövad, tõukavad või hoiavad teisi vägisi kinni?*“, „*Kes narrivad teisi ja ütlevad teistele halvasti?*“ Sarnaseid küsimusi on kasutanud oma töös Hampel, Manhal, & Hayer (2009).
- 5) Sotsiaalne eelistamine: „*Kes sulle klassikaaslastest kõige vähem meeldivad?*“, „*Kes sulle klassikaaslastest kõige rohkem meeldivad?*“ Neid küsimusi on oma töödes sotsiaalse eelistuse mõõtmiseks kasutanud Waasdorp jt (2013) ja Coie jt (1982).
- 6) Tajatud populaarsus: „*Kes sinu klassikaaslastest on kõige populaarsemad?*“, „*Kes sinu klassikaaslastest on kõige vähem populaarsed?*“ Neid küsimusi on kasutanud näiteks Mayeux & Cillessen (2008), Closson (2009) ja Lease, Kennedy, & Axelrod (2002).

Küsimustikus olid kõik küsimused esitatud läbisegi ja seda, millist konstrukti küsimus mõõdab, ei nimetatud.

Protseduur

Välja valitud koolidega võeti ühendust klassijuhatajale adresseeritud e-maili teel, milles selgitati magistritöö eesmärki, uuringu protsessi ja konfidentsiaalsust ning paluti luba küsitluse läbiviimiseks. Kui klassijuhataja seda soovis, saadeti talle uurimisküsimustik ka ette tutvumiseks. Kokku võeti ühendust 20 klassijuhatajaga, kellest 10 lubasid oma klassis uurimuse läbi viia. Nendega lepiti kokku sobiv aeg küsitluse läbiviimiseks ja viidi sellele eelnevalt kooli vanema nõusoleku vormid (vt Lisa 2), mis paluti klassijuhatajal lastele laiali jagada ja hiljemalt küsitluse toimumise päevaks vanema poolt allkirjastatult tagasi tuua. Vormil olid toodud ka uurimuse läbiviija kontaktandmed, et vanematel oleks võimalik soovi korral täpsustavat infot küsida. Seda võimalust kasutas 2 lapsevanemat. Uurimusse kaasati lapsed, kes olid vanemalt uurimuses osalemiseks loa saanud. Neid vanemaid, kes oma nõusolekut ei andnud, oli kokku 9 ja nende lapsed jäeti uurimusest välja.

Küsitlused viis klassijuhataja tunni ajal läbi magistritöö autor, kes viibis ise ruumis küsimustike täitmise ajal. Enne õpilastele küsimustike kättejagamist anti järgmine instruktsioon: *„Tere! Minu nimi on Kristin ja ma õpin Tartu Ülikoolis psühholoogiat. Teen praegu oma magistritööd, mille raames uurin õpilaste omavahelisi suhteid klassis. Viin uurimuse läbi mitmes erinevas koolis ning ühena neist teie klassis. Ma jagan kohe teile kõigile laiali küsimustikud, aga enne ütlen mõne sõnaga, millele tähelepanu pöörata. Küsimustikus on vasakul tulbas erinevad küsimused ja iga küsimuse kõrval tühi kast. Nendesse kastidesse palun teil kirjutada klassikaaslaste nimesid, keda teie arust antud väide kõige paremini iseloomustab. Siin ei ole õigeid ega valesid vastuseid, kirjutage just nii, nagu teile tundub. Nimesid võib olla üks või rohkem, aga palun ärge kirjutage rohkem kui 10 nime. Ka enda nime võite kirja panna. Kui te loete mõnda küsimust ja ei oska selle osas ühtegi nime kirjutada, siis mõelge natuke veel ja kui ikka ei oska, siis kirjutage kasti „ei tea“. Eesmärk ei ole igasse kasti kindlasti mõni nimi kirja saada. Oluline on veel see, et mitte keegi peale minu ei näe seda, kuidas te vastate ja kelle nime kuhu kirjutate. Ma ei ütle seda ka kellelegi, isegi kui klassijuhataja või keegi teine küsib. Teie vastused jäävad ainult minu ja teie teada. Palun ärge rääkige küsimustikku täites omavahel, ega vaadake, kuidas teie kaaslane küsimustikku täidab. Kui keegi tahab midagi küsida, siis andke käega märku ja tulen teie juurde. Aitäh!“*

Koos instruktsiooni andmisega kulus küsitluse läbiviimiseks aega ühes klassis 30-40 minutit. Kui kõik õpilased olid küsimustiku täitnud ja tagasi andnud, kirjutas töö autor tahvlile oma nime ja telefoninumbri ning lisas, et teeb seda juhaks, kui keegi tahab peale küsimustiku täitmist veel midagi küsida või tekib tunne, et tahaks midagi arutada.

TULEMUSED

Kaaslaste nominatsiooni meetodit kasutades koguti andmeid kokku 292 lapse kohta, kellest 134 (46%) olid poisid ja 158 (54%) olid tüdrukud. Uurimuses osales 10 klassi, õpilaste arv klassis varieerus vahemikus 24-32 ($M = 29,2$, $SD = 2,35$). Selleks, et erinevates klassides kogutud andmed oleksid võrreldavad, liideti igale õpilasele antud nominatsioonid küsimuste lõikes ja jagati klassis olnud vastajate arvuga. Kontrollides, kas esineb klasside vahelisi erinevusi mõne tunnuse osas, ilmnes, et ühes klassis nomineeriti teistega võrreldes oluliselt enam lapsi prosotsiaalset käitumist iseloomustavate väidete puhul.

Faktoranalüüsil eraldusid neli hästi interpreteeritavat faktorit, mille puhul peakomponentide omaväärtus on suurem kui 1 ja seletusprotsent kokku on 70,15 (Tabel 1). Esimesse faktorisse laaduvad väited iseloomustavad otseses suhtluses toimuvat füüsilist ja verbaalset kiusamist ning see on interpreteeritav kui Otsene kiusamine ($\alpha = 0,93$), teise faktorisse kuuluvad väited iseloomustavad erinevaid küberruumis toimuvaid tegevusi ja seda faktorit võib nimetada Küberkiusamiseks ($\alpha = 0,80$), kolmas faktor on tõlgendatav Kaudse kiusamisena ($\alpha = 0,90$) ning viimane, neljas faktor koondab endas Prosotsiaalseid oskusi ($\alpha = 0,83$).

Tabel 1. Käitumise kirjelduste jaotumine alaskaaladesse

	otsene kiusamine	küber- kiusamine	kaudne kiusamine	prosotsiaalsed oskused
Löömine, tõukamine ja kinni hoidmine	0,90	0,21	0,06	-0,10
Ähvardamine haiget teha või asju ära võtta	0,88	0,31	0,11	-0,09
Teistelt asjade ära võtmine	0,84	0,14	0,21	-0,08
Teiste narrimine ja halvasti ütlemine	0,81	0,40	0,27	-0,05
Solvavate ja ähvardavate asjade ütlemine jututubades	0,32	0,80	0,12	0,00
Solvavate või ähvardavate e-mailide saatmine	0,01	0,79	-0,04	-0,08

(Tabel jätkub)

Tabel 1 (jätkub)

Solvavate või ähvardavate asjade kirjutamine MSNis või Skypes	0,21	0,74	0,17	-0,03
Solvavate või ähvardavate kommentaaride kirjutamine portaalides	0,39	0,73	0,15	0,01
Solvavate või ähvardavate SMSide saatmine	0,37	0,63	0,13	-0,06
Interneti piltide ja videode üles panemine	0,06	0,54	0,36	-0,01
Oma asjade jagamine	-0,09	-0,04	-0,15	0,87
Teiste aitamine ja abi pakkumine	-0,09	-0,13	-0,14	0,85
Teistega hästi läbi saamine	-0,12	-0,08	0,05	0,82
Jäävad rahulikuks, kui ei saa, mida nad tahavad	-0,07	-0,03	-0,38	0,77
Abi küsimine	-0,02	0,09	0,21	0,59
Põnevate tegevuste algatamine	0,14	-0,03	0,44	0,55
Kuulujuttude levitamine	0,22	0,25	0,84	-0,05
Selja taga halvasti rääkimine	0,24	0,24	0,83	-0,10

Märkus. Faktoranalüüsis kasutati peakomponentide meetodit ja Varimax pööramist.

Tabelis 2 on toodud erinevate kiusamise liikide, prosotsiaalsete oskuste ja sotsiaalse staatuse näitajate omavahelised seosed vaadelduna eraldi poiste ja tüdrukute puhul. Otsene kiusamine on võrdlemisi tugevalt ja positiivselt seotud kaudse kiusamisega nii poiste ($r = 0,60$, $p < 0,01$) kui tüdrukute puhul ($r = 0,57$, $p < 0,01$) ja samuti küberkiusamisega nii poiste ($r = 0,67$, $p < 0,01$) kui mõnevõrra nõrgemalt tüdrukute puhul ($r = 0,51$, $p < 0,01$). Ka kaudne kiusamine ja küberkiusamine on omavahel positiivselt seotud nii poiste ($r = 0,53$, $p < 0,01$) kui tüdrukute ($r = 0,48$, $p < 0,01$) puhul. See tähendab, et need lapsed, kelle nime kaaslased kirjutasid ühe kiusamise liigi puhul, said nominatsioone tõenäoliselt ka teistes liikides.

Tabel 2. Mõõdetud konstruktide omavahelised seosed tüdrukute ja poiste puhul

	otsene kiusamine	kaudne kiusamine	küber-kiusamine	prosotsiaalsed oskused	sotsiaalne eelistus	sotsiaalne mõjukus	tajutud populaarsus
otsene kiusamine	-	0,57**	0,51**	-0,10	-0,24**	0,23**	0,22**
kaudne kiusamine	0,60**	-	0,48**	-0,16	-0,26**	0,16	0,39**
küber-kiusamine	0,67**	0,53**	-	-0,09	-0,20	0,18	0,24**
prosotsiaalsed oskused	-0,08	0,01	-0,02	-	0,68**	0,33**	0,33**
sotsiaalne eelistus	-0,32**	-0,17	-0,26**	0,59**	-	0,28**	0,36**
sotsiaalne mõjukus	0,46**	0,31**	0,44**	0,06	-0,16	-	0,24**
tajutud populaarsus	0,44**	0,46**	0,37**	0,38**	0,35**	0,17	-

*Märkus. Korrelatsioonid (Pearson) tüdrukute puhul (n = 158) on diagonaalist ülevalpool,, korrelatsioonid poiste puhul (n = 134) on diagonaalist allpool. ** - korrelatsioon on statistiliselt oluline, p < 0,01*

Huvitavad on seosed kiusamise liikide ja sotsiaalse staatuse erinevate näitajate vahel. Poiste puhul on otsene kiusamine ($r = -0,32$, $p < 0,01$) ja küberkiusamine ($r = -0,26$, $p < 0,01$) võrdlemisi nõrgalt ja negatiivselt, kuid statistiliselt oluliselt seotud sotsiaalse eelistusega, kaudse kiusamise puhul on seos väga väike ja statistiliselt mitteoluline. Tüdrukute puhul on sotsiaalse eelistusega nõrgalt ja negatiivselt seotud otsene kiusamine ($r = -0,24$, $p < 0,01$) ja kaudne kiusamine ($r = -0,26$, $p < 0,01$), küberkiusamise puhul statistiliselt olulist seost ei esine. Sotsiaalse mõjuga on poiste puhul positiivselt ja mõõdukalt seotud otsene kiusamine ($r = 0,46$, $p < 0,01$) ja küberkiusamine ($r = 0,44$, $p < 0,01$), mõnevõrra nõrgemalt ka kaudne kiusamine ($r = 0,31$, $p < 0,01$). Tüdrukute puhul esineb statistiliselt oluline, kuid sisuliselt nõrk seos sotsiaalse mõju ja otsese kiusamise vahel ($r = 0,23$, $p < 0,01$).

Otsene kiusamine on tajutud populaarsusega positiivselt seotud nii poiste ($r = 0,44$, $p < 0,01$) kui tüdrukute puhul ($r = 0,22$, $p < 0,01$), see seos on tugevam poistel. Ka kaudne kiusamine nii poiste ($r = 0,46$, $p < 0,01$), kui tüdrukute ($r = 0,39$, $p < 0,01$) puhul ja küberkiusamine nii poiste ($r = 0,37$, $p < 0,01$) kui tüdrukute ($r = 0,24$, $p < 0,01$) puhul on positiivselt seotud tajutud populaarsusega. See tähendab, et lapsed, kes kiusavad, on tihti tajutud populaarsetena, kuid kui küsida, kas nad kaaslastele meeldivad, siis pigem hinnatakse neid neutraalselt või mitte meeldivaks.

Prosotsiaalsed oskused on tugevalt ja positiivselt seotud sotsiaalse eelistusega nii poiste ($r = 0,59, p < 0,01$) kui tüdrukute ($r = 0,68, p < 0,01$) puhul ja mõõdukalt tajutud populaarsusega nii poiste ($r = 0,38, p < 0,01$) kui tüdrukute puhul ($r = 0,33, p < 0,01$). Prosotsiaalsed oskused on tüdrukute puhul mõõdukalt ja positiivselt seotud sotsiaalse mõjuga ($r = 0,33, p < 0,01$), kuid poiste puhul selline seos puudub.

Sotsiaalne eelistus ja tajutud populaarsus on omavahel oluliselt, kuid võrdlemisi nõrgalt seotud nii poiste ($r = 0,35, p < 0,01$) kui tüdrukute ($r = 0,36, p < 0,01$) puhul. Sotsiaalse mõju ja sotsiaalse eelistuse vahel esineb nõrgemapoolne positiivne seos tüdrukute puhul ($r = 0,28, p < 0,01$), kuid poiste puhul seost ei esine.

Selleks, et otsustada, millist testi kasutada sooliste erinevuste leidmiseks, kontrolliti uuritavate konstruktide normaaljaotusi. Sotsiaalne eelistus, sotsiaalne mõjukus ja tajutud populaarsus ning prosotsiaalsed oskused jaotusid normaaljaotuse järgi, kiusamise erinevad liigid mitte. Sellepärast kasutati sooliste erinevuste selgitamiseks sotsiaalse staatuse näitajate ning prosotsiaalsete oskuste puhul t-testi sõltumatute gruppidega, kiusamise liikide puhul mitteparameetrilist Mann-Whitney U -testi sõltumatute gruppidega.

Tüdrukute ($mean\ rank = 112,73, n = 158$) ja poiste ($mean\ rank = 186,31, n = 134$) vahel esines statistiliselt oluline erinevus ($Z = 7,69, p < 0,05$) otsese kiusamise puhul, kus poisse nomineeriti enam kui tüdrukuid. Kaudse kiusamise ja küberkiusamise puhul soolisi erinevusi ei leitud. Prosotsiaalsete oskuste puhul said tüdrukud ($M = 0,73, SD = 0,61$) enam nominatsioone kui poisid ($M = 0,52, SD = 0,38, t(290) = 3,40, p < 0,01$). Sama kehtis ka sotsiaalse eelistuse puhul, kus tüdrukute ja poiste keskmised nominatsioonid olid vastavalt ($M = 0,084, SD = 0,20$ ja $M = 0,006, SD = 0,23, t(290) = 3,11, p < 0,01$). Sotsiaalse mõju ja tajutud populaarsuse osas poiste ja tüdrukute vahelisi erinevusi ei esinenud.

Selleks, et vaadata, kuidas ennustavad kiusamise liigid, prosotsiaalsed oskused ja sugu sotsiaalse staatuse näitajaid, viidi läbi mitmene lineaarne regressioonanalüüs (kasutati meetodit *Enter*). Tabelis 3 on toodud sotsiaalse eelistuse kohta tehtud regressioonanalüüsi tulemused. Mudelisse lisatud muutujad ennustavad kokku 47% sotsiaalse eelistuse variatiivsusest ($adjusted\ R^2 = 0,47, F = 53,33, p < 0,05$). Tulemustest lähtub, et otsene kiusamine ($\beta = -0,32, t = -5,23, p < 0,05$) ja prosotsiaalsed oskused ($\beta = 0,55, t = 12,59, p < 0,05$) ennustavad statistiliselt oluliselt sotsiaalset eelistust.

Tabel 3. Regressioonanalüüsi tulemused sotsiaalse eelistuse ennustamisel.

	adjusted R ²	β	t	p
<i>sotsiaalne eelistus</i>	0,47			
otsene kiusamine		-0,32	-5,23	0,00
kaudne kiusamine		0,00	0,06	0,95
küberkiusamine		-0,09	-1,72	0,09
prosotsiaalsed oskused		0,55	12,59	0,00
sugu		0,06	1,19	0,23

Märkus. Tulemus on statistiliselt oluline kui $p < 0,05$

Vaadates, kuidas ennustavad kiusamise liigid, prosotsiaalsed oskused ja sugu sotsiaalset mõjukust, ilmnes, et kokku seletab mudel 23% sotsiaalse mõjukuse variatiivsusest (*adjusted R² = 0,23, F = 18,45, p < 0,05*). Statistiliselt oluliselt ennustavad sotsiaalset mõjukust otsene kiusamine ($\beta = 0,30, t = 4,11, p < 0,05$) ja prosotsiaalsed oskused ($\beta = 0,28, t = 5,35, p < 0,05$).

Tabel 4. Regressioonanalüüsi tulemused sotsiaalse mõjukuse ennustamisel.

	adjusted R ²	β	t	p
<i>sotsiaalne mõjukus</i>	0,23			
otsene kiusamine		0,30	4,11	0,00
kaudne kiusamine		0,05	0,77	0,44
küberkiusamine		0,16	2,45	0,02
prosotsiaalsed oskused		0,28	5,35	0,00
sugu		0,01	0,22	0,83

Märkus. Tulemus on statistiliselt oluline kui $p < 0,05$

Tajutud populaarsuse kohta tehtud regressiooni mudel näitas, et sõltumatud muutujad ennustavad 28% tajutud populaarsuse variatiivsusest (*adjusted R² = 0,28, F = 24,00, p < 0,05*). Statistiliselt oluliselt ennustavad tajutud populaarsust kaudne kiusamine ($\beta = 0,36, t = 5,83, p < 0,05$) ja prosotsiaalsed oskused ($\beta = 0,33, t = 6,45, p < 0,05$)

Tabel 5. Regressioonianalüüsi tulemused tajutud populaarsuse ennustamisel.

	adjusted R ²	β	t	p
<i>tajutud populaarsus</i>	0,28			
otsene kiusamine		0,14	1,20	0,05
kaudne kiusamine		0,36	5,83	0,00
küberkiusamine		0,06	0,98	0,33
prosotsiaalsed oskused		0,33	6,45	0,00
sugu		0,02	0,40	0,69

Märkus. Tulemus on statistiliselt oluline kui $p < 0,05$

Regressioonianalüüsile järgnevalt kontrolliti sõltumatute tunnuste multikollineaarsust, mille tulemusena võib järeldada, et multikollineaarsust ei esinenud (tolerance > 0,1 ja VIF < 10).

ARUTELU

Käesoleva töö eesmärgiks oli selgitada, kuidas on seotud erinevad kiusamise liigid, prosotsiaalne käitumine, sotsiaalse staatuse näitajad ja tajutud populaarsus ning kas nendes seostes on erinevusi poiste ja tüdrukute puhul. Esimesed kaks töös püstitatud hüpoteesi puudutasid soolisi erinevusi kiusamiskäitumise esinemissagedustes. Tulemustest selgus, et vastavalt hüpoteesile nimetati otsese kiusamise puhul poisse enam kui tüdrukuid. Teine hüpotees, mille järgi kaudse kiusamise puhul nimetatakse tüdrukuid enam kui poisse, kinnitust ei leidnud, sest statistiliselt olulisi erinevusi selles, kui palju poisse või tüdrukuid nimetati, ei esinenud. See, et selle kiusamise liigi vaates soolisi erinevusi ei olnud, ei ole väga üllatav, sest kuigi paljud autorid on leidnud, et tüdrukute hulgas on kaudse kiusamise kasutamine levinum kui poiste hulgas (Sutton jt, 1999; Waasdorp jt, 2013; Salmivalli jt, 2000), kuid on leitud ka, et soolisi erinevusi selles kiusamise liigis ei esine (Card jt, 2005; Henington, Hughes, Cavell, & Thompson, 1998).

Kolmanda hüpoteesi järgi on need lapsed, keda kaaslased nimetavad prosotsiaalsete oskuste puhul kaaslaste poolt sotsiaalselt eelistatud. See hüpotees leidis kinnitust - tulemustest selgus, et prosotsiaalsed oskused on tugevalt ja positiivselt seotud sotsiaalse eelistusega nii

poiste kui tüdrukute puhul. Regressioonanalüüs näitas, et prosotsiaalsed oskused ennustavad kõige tugevamini sotsiaalset eelistust ehk mida enam väljenduvad lapse käitumises prosotsiaalsed oskused, seda eelistatum ta kaaslaste poolt on. See tulemus on kooskõlas näiteks Caravita, Pöyhöneni, Rajala, & Salmivalli uurimusega (2011), kus leiti samuti, et prosotsiaalsed oskused sotsiaalset eelistust kõige paremini ennustavad. Lisaks sellele, et prosotsiaalne käitumine suurendab lapse meeldivust kaaslaste silmis, võib esineda ka vastupidine seos – see, kui laps tunnetab, et ta on kaaslaste poolt eelistatud, võib omakorda soodustada prosotsiaalset käitumist.

Ka viimane püstitatud hüpotees, mis puudutas otsese ja kaudse kiusamise seoseid tajutud populaarsusega, leidis kinnitust. Tulemustest selgus, et otsene kiusamine on tajutud populaarsusega positiivselt seotud nii poiste kui tüdrukute puhul. Ka kaudne kiusamine on nii poiste kui tüdrukute puhul tajutud populaarsusega seotud ning kaudne kiusamine ennustab tajutud populaarsust. Kõikide kiusamise liikide lõikes on seos kiusamise ja tajutud populaarsusega tugevam poiste puhul võrreldes tüdrukutega, ka Bruyn, Cillessen & Wissink (2010) leidsid, et seos kiusamise ja tajutud populaarsuse vahel oli tugevam just poiste hulgas. Samas on leitud ka vastupidist, Cillessen'i & Rose'i (2005) uurimuses ilmnes, et seos kaudse agressiivsuse ja tajutud populaarsuse vahel oli palju tugevam tüdrukute puhul.

Küberkiusamise kohta hüpoteesi ei püstitatud, sest selle kiusamise seoseid sotsiaalse staatusega ei ole nii palju uuritud, kuid antud töös leiti, et ka see kiusamise liik on nii poiste kui võrdlemisi nõrgalt ka tüdrukute puhul positiivselt seotud tajutud populaarsusega.

Positiivne seos kiusamise ja tajutud populaarsuse vahel on tulemuseks olnud ka paljudes teistes töödes (Caravita jt, 2008; Cillessen & Mayeux, 2004; Rose, Swenson, & Waller, 2004; Cillessen & Rose, 2005), kuid sellegipoolest on see mõtlemapanev leid, mis väärrib kindlasti täpsemat uurimist. Kui kiusamine aitab saavutada ja säilitada kõrgemat sotsiaalset staatust, siis on kiusaja motiveeritud oma käitumist jätkama ja veelgi enam, ka teised grupi liikmed võivad hakata kaaslasti kiusama, et enda staatust tõsta. Nii võib halvemal juhul kiusamisest saada grupi norm. Samuti kui kiusajat tajutakse populaarsena, siis mõjub see veelgi negatiivsemalt tema ohvri sotsiaalsele ja emotsionaalsele kohanemisele (Garandeanu, Wilson, & Rodkin, 2010) ning mõjutab ka seda kui tõenäoliselt kõrvalseisjad kiusamisse sekkuvad (Waasdorp jt, 2013). Kiusajate endi vaates on leitud, et noored, kes teisi kiusavad ja on samas tajutud populaarsetena, on suurema tõenäosusega akadeemiliselt vähem edukad ning puuduvad koolist tihedamini (Wilson, Karimpour, & Rodkin, 2011).

Sotsiaalse mõjukuse osas leiti, et poiste puhul esines positiivne seos kõigi kolme kiusamise liigi ja sotsiaalse mõjukuse vahel, samal ajal kui tüdrukute puhul olid sotsiaalse

mõjukusega seotud võrdlemisi nõrgalt ja positiivselt otsene kiusamine, aga positiivselt ka sotsiaalsed oskused ja sotsiaalne eelistus.

Kooskõlas Wardeni ja Mackinnoni (2003) uurimusega, leiti antud töös, et prosotsiaalsete oskuste puhul nomineeriti tüdrukuid keskmiselt enam kui poisse. Sama kehtis ka sotsiaalse eelistuse puhul, kus tüdrukud said samuti poistest keskmiselt enam nominatsioone. Antud tulemus ei ole üllatav, sest näiteks teiste abistamine ja oma asjade jagamine on loomuomasem just tüdrukutele.

Veel leiti, et sotsiaalne eelistus ja tajutud populaarsus on omavahel seotud positiivselt, kuid mitte eriti tugevalt. See tulemus vastab Hymeli jt (2011) poolt koostatud ülevaatele, mille järgi varieerub seos erinevates uurimustes 0,28-0,58.

Meetod, mida antud töös kasutati, andis väga hea võimaluse koguda infot erinevate kiusamist iseloomustavate käitumiste, prosotsiaalsete oskuste ja sotsiaalse staatuse näitajate kohta, sest infot küsiti lastelt endilt, kes igapäevaselt sotsiaalses grupis olles märkavad ja tajuvad neid käitumisi kaaslaste juures enam kui näiteks õpetajad. Kuigi kaaslaste nominatsiooni meetod on laialdaselt kasutatav, siis ei tohi tähelepanuta jätta sellega kaasnevad eetilisi küsimusi. Eriti oluline on see just kiusamiskäitumise ja sotsiaalse staatuse uurimisel, mille puhul lastel palutakse mõelda oma kaaslastele kategooriates, mis võivad mõjuda vastajatele negatiivselt, näiteks kui nad peavad meenutama erinevaid kiusamise intsidente või nimetama kaaslaseid, kes neile ei meeldi.

Teiselt poolt on mõned uurijad toonud välja ohu, et nendesse lastesse, keda nimetatakse vähim meeldivaks, hakatakse peale uuringut negatiivsemalt suhtuma, sest kaaslastel on neid nimetades veel enam teadvustanud nende sotsiaalset positsiooni ja omadusi, mis muudavad nad vähem meeldivaks. Seda, kuidas lapsed tunnevad ennast peale kaaslaste nomineerimist ja kas see mõjutab kuidagi nende suhtumist kaaslastesse, on uurinud näiteks Mayeux, Underwood, & Risser (2007), kes leidsid, et lapsed ei olnud peale sotsiomeetrilist testimist emotsionaalselt häiritud ei enda ega ka õpetajate hinnangute põhjal, vastupidi, enamasti vastasid, et neile meeldis küsimustikku täita. Samuti ei olnud ükski laps häiritud mõttest, et keegi võis teda nomineerida ning nii laste kui õpetajate hinnangul ei koheldud peale testimist kedagi teisiti (Mayeux jt, 2007). Oluline on see, et lapsed tunneksid, et nende vastused jäävad konfidentsiaalseks ja ükskõik, kuidas nad vastavad, ei kaasne nende jaoks negatiivseid tagajärgi. Ka antud töös rõhutati instruksioonis konfidentsiaalsust ja seda, et lapsed ka täitmise ajal üksteise vastuseid ei piiluks.

Antud meetodi kasutamine või kiusamise teema uurimine laiemalt võib tekitada küsimusi ja hirme ka õpetajates. Näiteks ei reageerinud ka peale meeldetuletuskirja 10

klassijuhatajat 20-st kelle poole pöörduti, et küsida luba tema klassis küsitluse läbiviimiseks. Siin võib olla tegemist erinevate põhjustega, näiteks sellega, et kiri tuli õpetaja jaoks väga kiirel ajal, aga arvata võib, et oma rolli mängib ka teema tundlikkus – kiusamisest ja sellega kaasnevatest probleemidest on Eesti ühiskonnas viimasel ajal aina laiemalt rääkima hakatud ja samas on võimalik, et kõik õpetajad ei ole veel valmis vajadusel probleemi tunnustama ja oma klassis teemaga tegelema.

Need klassid, kes uurimusse kaasati, olid enamjaolt mõõdetud tunnuste vaates sarnased, välja arvatud ühe erandiga. Ühes klassis nomineeriti teistega võrreldes oluliselt enam lapsi prosotsiaalsete käitumiste puhul. Tegemist oli ühe 5. klassiga, kus juba testimise ajal oli näha, et klass on väga kokkuhoidev, võimalik on ka see, et selles klassis võidi tegeleda sotsiaalsete oskuste täiendava õpetamisega.

Antud magistritöö käigus kogutud andmed annavad võimaluse ka edasisteks analüüsideks. Kuna küsimustikud on nimelised, siis võimaldab see vaadata seoseid kaaslaste nominatsioonide ja indiviidi enda nominatsioonide vahel, uurides näiteks seda, kuidas hindavad teisi need lapsed, kes ise saavad keskmiselt rohkem nominatsioone kiusamiskäitumisi iseloomustavates väidetes või prosotsiaalsetes oskustes. Samuti saaks vaadata sugudevahelisi erinevusi selles, kuidas samast soost või vastassoost kaaslaseid nomineeritakse, huvitava töö sellest vaatenurgast on kirjutanud näiteks Card jt (2005). Lisaks võimaldavad kogutud andmed lähtuvalt Coie jt (1982) poolt välja töötatud meetodikast vaadelda seoseid erinevatest staatusgruppidest lähtuvalt.

Tulevikus sarnaste uurimuste läbiviimisel võiks kindlasti kaaluda ka paberi ja pliiatsi meetodi asemel uurimuse läbiviimist elektroonilisel teel kasutades selleks arvuteid. See aitaks koguda rohkem andmeid vähema ajaga kui vastajad peaksid näiteks nimesid valima, selle asemel, et neid kirjutama (Garb, 2007) ja hoida aega kokku ka andmete sisestamise arvelt (Berg & Cillessen, 2012). Samuti aitab elektrooniline küsitlus ära hoida seda, et vastajad jätavad kogemata mõned küsimused vahele (Garb, 2007) või et vead tekivad andmete sisestamisel (Butcher, Perry, & Atlis, 2000). Samas on ohukohana leitud, et võrreldes traditsioonilise paberi ja pliiatsi meetodiga on arvuti abil läbi viidud küsitluse puhul enam juhuslikke vastuseid (Beach, 1982).

Arusaam kiusamise erinevate liikide ja prosotsiaalsete oskuste seostest sotsiaalse staatuse näitajatega aitab paremini mõista kiusamise tekkepõhjuseid, alal hoidvaid tegureid ning planeerida sekkumismetoodikaid. Kindlasti võiks Eestis tulevikus täpsemalt uurida tajutud populaarsuse ja kiusamise seoseid. Sama oluline on jätkuv vanemate, õpetajate, laste

ja laiemas mõttes terve ühiskonna informeerimine ja toetamine kiusamise ära tundmisel ja selle vähendamisel.

VIITED

- Archer, J., & Coyne, S. M. (2005). An integrated review of indirect, relational, and social aggression. *Personality and Social Psychology Review*, 9 (3), 212-230.
- Beach, D. A. (1989). Identifying the random responder. *Journal of Psychology*, 123, 101–103.
- Berg, Y. H. M. & Cillessen, A. H. N. (2013). Computerized sociometric and peer assessment: An empirical and practical evaluation. *International Journal of Behavioral Development*, 7 (1), 68-76.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? *Aggressive Behavior*, 18, 117–127.
- Björkqvist, K., Österman, K., Kaukiainen, A., Lagerspetz, K. (1999). Concomitants of physical, verbal, and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 25, 35.
- Bruyn E. H., Cillessen A. H. N. (2006). Popularity in early adolescence: Prosocial and antisocial subtypes. *Journal of Adolescent Research*, 21 (6), 607-627.
- Bruyn, E. H, Cillessen, A. H. N., Wissink, I. B. (2010). Associations of Peer Acceptance and Perceived Popularity With Bullying and Victimization in Early Adolescence. *Journal of Early Adolescence*, 30 (4), 543-566.
- Butcher, J. N., Perry, J. N., & Atlis, M. M. (2000). Validity and utility of computer-based test interpretation. *Psychological Assessment*, 12, 6–18.
- Caldarella, P. & Merrell, K. W. (1997). Common dimensions of social skills of children and adolescents: A taxonomy of positive behaviors. *School Psychology Review*, 26 (2), 264-279.
- Caravita, S. C. S., Di Blasio, P., & Salmivalli, C. (2008). Unique and interactive effects of empathy and social status on involvement in bullying. *Social Development*, 18, 140–163.

- Caravita, S. C. S., Pöyhönen, V., Rajala, I. and Salmivalli, C. (2011), The architecture of high status among Finnish youth. *British Journal of Developmental Psychology*, 29, 668–679.
- Card, N. A., Hodges, E. E., Little, T. D., & Hawley, P. H. (2005). Gender effects in peer nominations for aggression and social status. *International Journal of Behavioral Development*, 29 (2), 146-155.
- Cillessen, A. H. N., & Mayeux, L. (2004). From censure to reinforcement: Developmental changes in the association between aggression and social status. *Child Development*, 75, 147–163.
- Cillessen, A. H. N., & Rose, A. J. (2005). Understanding popularity in the peer system. *Current Directions in Psychological Science*, 14, 102–105.
- Closson, L. M. (2009). Status and Gender Differences in Early Adolescents' Descriptions of Popularity. *Social Development*, 18, 412-426.
- Coie, J. D., Dodge, K. A., Coppotelli, H. (1982). Dimensions and Types of Social Status: A Cross-Age Perspective. *Developmental Psychology*, 18 (4), 557-570.
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74–101.
- Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66, 71-722.
- Crick, N., Nelson, D. (2002). Relational and physical victimization within friendships: Nobody told me there'd be friends like these. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 599–607.
- Currie, C. jt (2012). Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study:international report from the 2009/2010 survey. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2012. *Health Policy for Children and Adolescents*, No. 6.
- Dooley, J. J., Pyżalski, J., Cross, D. (2009). Cyberbullying Versus Face-to-Face Bullying. A Theoretical and Conceptual Review. *Journal of Psychology*, 217 (4), 182-188.
- Galen, B. R., Underwood, M. K. (1997). A developmental investigation of social aggression among children. *Developmental Psychology*, 33, 589-600.

- Garandeau, C. F., Wilson, T., & Rodkin, P. C. (2010). The popularity of elementary school bullies in gender and racial context. R. Jimerson, S. M. Swearer, & D. L. Espelage (Eds.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective*, 119–136. New York, NY, USA: Routledge/Taylor & Francis Group
- Garb, H. N. (2007). Computer-administered interviews and rating scales. *Psychological Assessment*, 19, 4–13.
- Hampel, P., Manhal, S., Hayer, T. (2009). Direct and Relational Bullying Among Children and Adolescents: Coping and Psychological Adjustment, *School Psychology International*, 30 (5), 474-490.
- Henington, C., Hughes, J. N., Cavell, T. A., Thompson, B. (1998). The role of relational aggression in identifying aggressive boys and girls. *Journal of School Psychology*, 36, 457–477.
- Hymel, S., Closson, L. M., Caravita, S. C. S., Vaillancourt, T. (2011). Social Status Among Peers: From Sociometric Attraction to Peer Acceptance to Perceived Popularity. *The Wiley-Blackwell Handbook of Childhood Social Development*. Blackwell Publishing Ltd.
- Kaukiainen, A., Björkqvist, K., Lagerspetz, K., Österman, K., Salmivalli, C., Rothberg, S. & Ahlbom, A. (1999). The relationships between social intelligence, empathy, and three types of aggression. *Aggressive Behaviour*, 25, 81–89.
- Kowalski, R. M.; Limber S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6), 22-30.
- Kuntsche, E., Pickett, W., Overpeck, M., Craig, W., Boyce, W., & de Matos, M. G. (2006). Television viewing and forms of bullying among adolescents from eight countries. *Journal of Adolescent Health*, 39 (6), 908–915.
- Law, D. M., Shapka, J. D., Hymel, S., Olson, B. F., Waterhouse, T. (2012). The changing face of bullying: An empirical comparison between traditional and internet bullying and victimization. *Computers in Human Behavior* 28, 226–232.
- Lease, A. M., Kennedy, C. A. and Axelrod, J. L. (2002), Children's Social Constructions of Popularity. *Social Development*, (11) 87–109.
- Leff, S. S., Freedman, M. A., MacEvoy, J. P., Power, T. J. (2011). Considerations when measuring outcomes to assess for the effectiveness of bullying- and aggression-prevention programs in the schools. In D. L. Espelage & S. S. Swearer (Eds.) *Bullying*

- in North-American Schools, 2nd ed., 205-223.. Mahwah, NJ: Lawrence Earlbaum Associates.
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23 (4), 1777–1791.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2010). Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full Findings. LSE, London: EU Kids Online.
- Lucius, R. H., Kuhnert, K. W. (1997). Using Sociometry to Predict Team Performance in the Work Place. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 131 (1), 21-32.
- Mayeux, L. , & Cillessen, A. H. N. (2008). It's not just being popular, it's knowing it, too: The role of self - perceptions of status in the associations between peer status and aggression. *Social Development*, 14 (4), 871 – 888.
- Mayeux, L., Sandstrom, M. J. and Cillessen, A. H. N. (2008), Is Being Popular a Risky Proposition? *Journal of Research on Adolescence*, 18, 49–74.
- Mayeux, L., Underwood, M. K., & Risser, S. D. (2007). Perspectives on the ethics of sociometric research with children: How children, peers, and teachers help to inform the debate. *Merrill-Palmer Quarterly*, 53, 53–78.
- Naruskov, K. (2009). Küberkiusamine kolme Tartu linna ja kolme Tartu maakonna kooli näitel. Magistritöö.
- Olweus, D. (1993). Bullying at school. What we know and what we can do. Oxford, UK: Blackwell.
- Patchin, J. W. and Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and Self-Esteem. *Journal of School Health*, 80, 614–621.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies Move Beyond the Schoolyard: A Preliminary Look at Cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4 (2), 148-169.
- Peeters, M., Cillessen, A. N., & Scholte, R. J. (2010). Clueless or powerful? Identifying subtypes of bullies in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 39 (9), 1041-1052.
- Poulin, F., Dishion, T. J. (2008). Methodological issues in the use of peer sociometric nominations with middle school youth. *Social Development*, 17, 908-921.

- Rodkin, P. C., Farmer, T. W., Pearl, R., & Van Acker, R. (2000). Heterogeneity of popular boys: Antisocial and prosocial configurations. *Developmental Psychology, 36*, 14-24.
- Rose, A.J., Swenson, L.P., & Waller, E.M. (2004). Overt and relational aggression and perceived popularity: Developmental differences in concurrent and prospective relations. *Developmental Psychology, 40*, 378–387.
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A. and Lagerspetz, K. (2000), Aggression and Sociometric Status among Peers: Do Gender and Type of Aggression Matter? *Scandinavian Journal of Psychology, 41*, 17–24.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. & N. Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology & Psychiatry, 49*, 376-385.
- Sutton, J., Smith, P. K., & Swettenham, J. (1999). Bullying and 'theory of mind': A critique of the 'social skills deficit' view of anti-social behaviour. *Social Development, 8* (1), 117-127.
- Sutton, J., Smith, P. K., & Swettenham, J. (1999). Social cognition and bullying: Social inadequacy or skilled manipulation? *British Journal of Developmental Psychology, 17*, 435–450.
- Terry, R. (2000). Recent advances in measurement theory and the use of sociometric techniques. *New Directions for Child and Adolescent Development, 88*, 27-53.
- Waasdorp, T. E., Baker, C. N., Paskewich, B. S, Leff, S. S. (2013). The Association Between Forms of Aggression, Leadership, and Social Status Among Urban Youth. *Journal of Youth and Adolescence, 42* (2), 263-274.
- Walther, J. B. (2007). Selective self-presentation in computer-mediated communication: Hyperpersonal dimensions of technology, language, and cognition. *Computers in Human Behavior, 23*, 2538–2557.
- Warden, D., Mackinnon, S. (2003). Prosocial children, bullies and victims: An investigation of their sociometric status, empathy and social problem-solving strategies. *British Journal of Developmental Psychology, 21*, 367-385.
- Wilson, T., Karimpour, R., & Rodkin, P. C. (2011). African American and European American students' peer groups during Early adolescence: Structure, status, and academic achievement. *Journal of Early Adolescence, 31* (1), 74–98.

Lisa 1. Magistritöös kasutatud küsimustik

ÕPILASTE OMAVAHELISTE SUHETE UURIMUS

Allpool on esitatud küsimused õpilaste omavahelise suhtlemise kohta. Palun kirjuta iga küsimuse puhul, keda kirjeldatud omadus või käitumine kõige paremini iseloomustab.

Võid iga küsimuse puhul kirjutada ühe või rohkem nimesid, aga palun ära kirjuta korraga üle kümne nime. Kaaslaste nimed võivad erinevates vastustes korduda.

Küsimustele pole õigeid ega valesid vastuseid, tahame teada seda, mida sina arvad. See, kuidas just sina küsimustele vastad, jääb saladuseks – ma ei jaga seda infot kellegagi. Üldistatud tulemusi kasutan oma magistritöös.

Aitäh sulle! ☺

Sinu nimi

Sinu kool ja klass

KÜSIMUS	ÕPILASTE NIMED
Kes algatavad põnevaid tegevusi ja kutsuvad teisi ka?	
Kes aitavad teisi ja pakuvad ise abi, kui näevad, et seda vajatakse?	
Kes räägivad teistest nende selja taga halvasti?	
Kes võtavad teistelt asju ära?	
Kes küsivad teiste käest abi, kui nad seda vajavad?	
Kes saadavad teistele solvavaid või ähvardavaid SMS-e?	

Kes ähvardavad teistele haiget teha või nende asju ära võtta?	
Kes saavad teistega hästi läbi?	
Kes kirjutavad teistele solvavaid või ähvardavaid kommentaare suhtlusportaalides (näiteks Rate, Orkut, Facebook)?	
Kes levitavad teistest kuulujutte?	
Kes sinu klassikaaslastest on kõige populaarsemad?	
Kes kirjutavad teistele solvavaid või ähvardavaid asju MSN-is või Skypes?	
Kes löövad, tõukavad või hoiavad teisi vägisi kinni?	
Kes jagavad lahkelt oma asju (mänguasju, koolitarbeid jms) teistega?	
Kes saadavad teistele solvavaid või ähvardavaid e-maile?	
Kes sulle klassikaaslastest kõige vähem meeldivad?	
Kes jäävad rahulikuks, isegi kui nad ei saa seda, mida nad	

tahavad?	
Kes panevad vastu teiste tahtmist nendest interneti pilte või videosid?	
Kes sinu klassikaaslastest on kõige vähem populaarsed?	
Kes ütlevad teistele solvavaid või ähvardavaid asju interneti jututubades?	
Kes narrivad teisi ja ütlevad teistele halvasti?	
Kes sulle klassikaaslastest kõige rohkem meeldivad?	

Kirjuta siia, kui tahad veel midagi lisada.

.....

.....

.....

Lisa 2. Vanema nõusoleku vorm

Nõusoleku vorm

Kool ja klass viiakse *kuupäev* klassijuhataja tunni ajal läbi õpilaste omavaheliste suhete uurimus. Selleks palutakse kõikidel õpilastel täita küsimustik, milles tuleb etteantud kategooriate järgi nimetada klassikaaslasi. Küsimustiku täitmine võtab aega kuni 30 minutit.

Kogutud andmed on konfidentsiaalsed, üldistatud tulemusi kajastatakse magistritöös.

Mind on informeeritud ülalmainitud uurimusest ja kinnitan oma allkirjaga, et olen nõus, et minu laps täidab õpilaste omavaheliste suhete küsimustiku.

Lapsevanema allkiri

Kuupäev

Uurimusele eelnevalt ja järgnevalt tekkivate küsimuste puhul palun pöörduge uurimuse läbiviija poole:

Kristin Pent
Tartu Ülikooli psühholoogia magistriõppe tudeng
kristinpent@gmail.com
55 62 3699

Palun allkirjastage nõusoleku vorm ja andke see hiljemalt 28. aprilli hommikul oma lapsele kaasa või saatke digitaalselt allkirjastatud nõusoleku vorm meiliaadressile kristinpent@gmail.com

Tänan teid uurimistööle kaasa aitamise eest!

TÄNUSÕNAD

Täna oma juhendajat Kristiina Troppi pühendatud aja, heade mõtete ja mõistvuse eest.

Samuti täna lähedasi sõpru kannatlikkuse ja igakülgse toetuse eest.

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristin Pent

(sünnikuupäev: 24.09.1984)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose

„Kiusamiskäitumise ja prosotsiaalsete oskuste seosed sotsiaalse staatuse ja tajutud populaarsusega 5.-6. klassi poistel ja tüdrukutel“,

mille juhendaja on Kristiina Tropp,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, **24.05.2013**